

провадження марок акцизного збору на алкогольні напої та тютюнові вироби: Указ ПУ від 18 вересня 1995 року №849/95. // УК. – 1995. – № 145–146. 15. Про запровадження марок акцизного збору нового зразка з голографічними захисними елементами для маркування алкогольних напоїв та тютюнових виробів: Постанова КМУ від 23 квітня 2003 року №567. // УК. – 2003. – №86. 16. Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з розроблення, виробництва, впровадження, сертифікаційних випробувань, ввезення, вивезення голографічних захисних елементів: Наказ Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва та Служби Безпеки України від 08 квітня 2003 року №42/1322. // ОБУ. – 2003. – № 17. – Ст. 806. 17. Про затвердження переліків документів і груп товарів, які підлягають захисту голографічними елементами: Постанова КМУ від 05 липня 2002 року №932. // УК. – 2002. – № 128. 18. Про затвердження Положення про виробництво, зберігання, продаж марок акцизного збору і маркування алкогольних напоїв та тютюнових виробів і Порядку реалізації або знищення конфіскованих алкогольних напоїв та тютюнових виробів: Постанова КМУ від 24 жовтня 1996 р. № 1284 в редакції постанови від 10 грудня 1998 року // ОБУ. – 1998. – № 50. –

Ст. 1845. 19. Про затвердження Положення про порядок ведення обліку голографічних захисних елементів та надання звітності у сфері голографічного захисту: Наказ СБУ від 29 вересня 2005 року № 522. // ОБУ. – 2005. – №42. – Ст. 2699. 20. Про затвердження Положення про порядок голографічного захисту документів і товарів: Постанова КМУ від 24 лютого 2001 року № 171. // ОБУ. – 2001. – №9. – Ст. 355. 21. Про затвердження положень з питань розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних: Постанова КМУ від 13 жовтня 2000 року №1555. // ОБУ. – 2000. – № 42. – Ст.1792. 22. Про захист документів і товарів голографічними захисними елементами: Указ ПУ від 15 листопада 2000 року №1239/2000. // УК. – 2000 – № 220. 23. Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних: Закон України від 23 березня 2000 року №1587-III. // ВВР України. – 2000. – №24. – Ст. 183. 24. Федоров Г.В., Григорович В.Л. Голографическая защита документов, товаров и пластиковых карточек от подделки // Научный вестник Юридической академии Министерства внутренних дел. – 2002. – №3.

Надійшла до редколегії 06.03.07

Л. Паламарчук, канд. юрид. наук

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ПОРУШЕНЬ АВТОРСЬКОГО ПРАВА ЩОДО НЕЗАКОННОГО ВІДТВОРЕННЯ ТА РОЗПОВСЮДЖЕННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ПРОГРАМ

Використання спеціальних знань при розслідуванні порушень авторського права щодо незаконного відтворення і розповсюдження комп'ютерних програм має ряд особливостей, це пов'язано з предметом посягання. У статті висвітлено основні форми використання спеціальних знань при розслідуванні цих порушень.

The usage of special knowledge during the investigation of violation of author's right such as illegal reflection and spreading of computer programs has a number of peculiarities. It deals with the subject of infringement. The main forms of usage of special knowledge during the investigation of these violations are singled out in this article.

Необхідність використання спеціальних знань у справах про порушення авторських прав щодо незаконного відтворення та розповсюдження комп'ютерних програм обумовлена перш за все, специфікою предмета злочинного посягання і способом скоєння злочинів у справах означеної категорії. У зв'язку з цим слідчий об'єктивно вимушений запрошувати відповідних спеціалістів для надання допомоги при розслідуванні таких злочинів. Така необхідність викликана також тим, що під час розслідування виникає ціла низка спеціальних завдань, у вирішенні яких слідчому може надати допомогу особа, яка володіє певними знаннями, навичками і досвідом діяльності у сфері комп'ютерних технологій. Наприклад, виявивши в процесі проведення слідчих дій об'єкт, який дуже схожий на магнітній носій інформації у вигляді дискети. Не кожен слідчий або співробітник органу дізнання може самостійно визначити, що це машинний носій інформації, не кажучи про визначення стану поверхні магнітного стану, чи використання його в процесі обробки інформації або типу інформації, яка зберігається на ньому.

Перш ніж перейти до розгляду форм використання спеціальних знань при розслідуванні незаконного відтворення та розповсюдження комп'ютерних програм, необхідно визначити специфічні об'єкти, за якими проводяться дослідження, де використовуються спеціальні знання. До таких об'єктів відносяться: 1) комп'ютери, системи, комп'ютерні мережі і мережі електрозв'язку, а також окремі їх елементи; 2) периферійні та комплектуючі пристрої комп'ютерів, систем, комп'ютерних мереж та мереж електрозв'язку, а також пристрої, які забезпечують комунікаційні властивості комп'ютерної техніки; 3) машинні носії інформації – жорсткі (вінчестер), магнітні та оптичні диски; 4) комп'ютерна інформація і програмне забезпечення інформаційних процесів в автоматизованих системах; 5) документація, де визначений порядок відтворення та розповсюдження комп'ютерних програм; 6) документація, що підтверджує належність авторських прав на конкретну комп'ютерну програму.

У процесі розслідування порушень авторського права щодо незаконного відтворення та розповсюдження комп'ютерних програм часто виникають питання, які вимагають спеціальних неюридичних знань. Процесуальними формами використання спеціальних знань є: 1) безпосереднє використання їх слідчим, прокурором (у тому числі криміналістом) і складом суду при виконанні своїх процесуальних функцій збирання, дослідження та оцінки доказів; 2) участь спеціалістів при проведенні слідчих дій (ст. 128 КПК України); 3) призначення і провадження судових експертиз (ст. ст. 75, 76, 196, 206 КПК України) [3, с. 50–51].

Найбільш розповсюдженою формою застосування спеціальних знань у кримінальному процесі є судова експертиза (ст. 75 КПК України). Проблема проведення криміналістичних експертиз у досліджуваній предметній області пов'язана насамперед з відсутністю науково відпрацьованих і апробованих методик їх проведення.

При вирішенні питання про призначення експертизи, слідчий повинен керуватися не тільки кримінально-процесуальним законодавством, але й рекомендаціями криміналістичної науки: а) вирішуючи питання про необхідність і доцільність призначення експертизи, слідчий повинен з'ясувати, чи не буде більш раціональним встановити даний факт за допомогою інших джерел доказів; б) прийнявши рішення про призначення експертизи, слідчий повинен правильно встановити її вид, сформулювати питання, які потрібно вирішити і забезпечити надання експерту відповідних матеріалів справи; в) речові докази з моменту їх вилучення і до представлення на експертизу повинні зберігатися з дотриманням правил, що виключають їх заміну, пошкодження або втрату, г) у розпорядження експерта повинні бути представлені у необхідній кількості якісні порівняльні зразки, що відповідають досліджуваному об'єкту по якомога більшій кількості ознак, включаючи час, умови походження тощо; д) при формулюванні питань, які виносяться на вирішення експерта, слід чітко визначити конкретне завдання і безпосередній об'єкт дослідження, не допускаючи включення у постанову про призначення

судової експертизи завдань та обставин, які не мають відношення до справи; е) при направленні речових доказів та інших матеріалів справи на експертизу повинні бути дотримані усі правила упаковки і пересилки, що забезпечують їх зберігання, цілісність і доставка у відповідний підрозділ у незмінному вигляді.

При розслідуванні порушень авторського права щодо незаконного відтворення та розповсюдження комп'ютерних програм призначаються такі види експертиз: дактилоскопічна, почеркознавча, товарознавча, експертиза металів та сплавів, експертиза комп'ютерної техніки та програмних продуктів, бухгалтерська та експертиза, пов'язана з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності [4, с. 52]. Стосовно почеркознавчої, дактилоскопічної та бухгалтерської експертизи необхідно зазначити, що вони є розповсюдженими і серйозних проблем при їх призначенні у матеріалах справ не виникає. Відносно інших перелічених експертиз виникають проблеми як теоретичного, так і практичного характеру. По-перше, у деяких слідчих при призначенні експертиз спостерігається відсутність знань відносно завдань, що вирішуються експертизою комп'ютерної техніки та програмних продуктів та експертизою, яка пов'язана з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності. По-друге, більшість слідчих не використовують усі можливості судових експертиз для отримання доказів. Це стосується технічної експертизи документів, товарознавчої, експертизи металів і сплавів. По-третє, слідчі неправильно визначають порядок проведення експертиз при необхідності проведення кількох експертних досліджень.

Причинами таких проблем є специфічність об'єкта експертного дослідження у справах цієї категорії; відсутність чітких розробок і детально відпрацьованих методик експертних досліджень, пов'язаних з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності [2, с. 125].

Зазначимо, що у судовій експертології в період становлення експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів, постає проблема визначення обсягу спеціальних знань якими повинен володіти фахівець, що залучається як спеціаліст або експерт при розслідуванні цього виду злочину. Комплекс експертиз, які призначаються під час розслідування порушень авторського права щодо відтворення та розповсюдження комп'ютерних програм буде змінюватися залежно від способу та механізму скоєння злочину.

У більшості досліджуваних справ, порушених за ознаками складу злочину, передбаченого ст. 176 КК України, об'єктом експертизи є машинні носії комп'ютерних програм, а також спеціальне обладнання, призначене для тиражування, упаковки та виготовлення поліграфічної продукції, яка використовується для оформлення машинного носія комп'ютерної продукції.

При призначенні експертизи комп'ютерної техніки та програмних продуктів стосовно машинних носіїв інформації можуть вирішуватися питання діагностичного та ідентифікаційного характеру. До завдань діагностичного характеру належать: визначення найбільш важливих властивостей та ознак об'єкта для того, щоб встановити, чи є він машинним носієм інформації; встановлення технічного стану машинного носія інформації; з'ясування питання про функціонування такого носія та його призначення. До завдань ідентифікаційного характеру належать: виявлення комп'ютерної інформації та визначення її статусу; з'ясування механізмів запису на машинний носій для можливості ідентифікації при розслідуванні незаконного тиражування та розповсюдження комп'ютерних програм.

Важливою судовою експертизою при розслідуванні незаконного відтворення та розповсюдження комп'юте-

рних програм є експертиза, пов'язана з охороною прав на об'єкти інтелектуальної власності. До неї відносяться дослідження об'єктів авторського права (якою і є комп'ютерна програма) та економічні дослідження, пов'язані з використанням прав на об'єкти інтелектуальної власності. Основними завданнями при призначенні експертизи є: а) встановлення ознак, характерних для контрафактної продукції; б) встановлення обладнання на якому була виготовлена ця продукція; в) визначення ціни легітимного примірника, аналогічного за змістом досліджуваному.

Не менш важливою для розслідування незаконного відтворення і розповсюдження комп'ютерних програм є товарознавча експертиза, яка може бути призначена у випадках незаконного тиражування комп'ютерних програм. Завданнями товарознавчої експертизи у межах доведення порушення авторського права є встановлення: відповідності товарних характеристик досліджуваних примірників комп'ютерних програм базовим даним; відповідності (невідповідності) об'єктів маркувальним даним; відповідності (невідповідності) якісних характеристик контрафактних примірників стандартним вимогам тощо [1, с. 30–31]. Об'єктами дослідження при провадженні експертизи є контрафактні примірники комп'ютерних програм, зразки авторської продукції для порівняльного дослідження та інша інформація.

На сучасному етапі розвитку засобів комп'ютерних та інформаційних технологій актуальною є проблема пошуку та залучення спеціалістів для надання допомоги слідчому. Зрозуміло, що при такому інтенсивному розвитку вказаних технологій слідчий не має можливості стежити за всіма технологічними змінами в цій сфері. Інформаційні технології досить різноманітні, і тому вибір спеціалістів для розв'язання певних завдань складний. Зокрема, до вилучення технічних засобів може залучатися спеціаліст, який знає елементи та пристрої обчислювальної техніки і систем управління, обізнаний із принципами функціонування автоматизованих систем управління. Необхідність участі спеціалістів в області комп'ютерних технологій при розслідуванні незаконних відтворень та розповсюджень комп'ютерних програм пояснюється технологічною складністю більшості комп'ютерних систем і ризиком випадкової втрати комп'ютерної інформації в результаті некваліфікованих дій учасників слідчих дій.

Велику допомогу може надати спеціаліст при підготовці, організації та проведенні слідчих дій. Спеціальні знання спеціаліста використовуються: для наукового консультування слідчого з питань визначення "комп'ютерної" специфіки слідчої дії, цілей, способів і прийомів їх досягнення; для надання допомоги слідчому в підборі понять, що мають відповідну підготовку в галузі комп'ютерних технологій для адекватного сприйняття ними проведених слідчим і спеціалістом дій [5, с. 80].

Стосовно безпосередньої практичної діяльності спеціаліста при проведенні слідчих дій можна зазначити, що така діяльність набуває особливого значення, адже розслідування порушень авторського права щодо незаконного відтворення та розповсюдження комп'ютерних програм пов'язане з відносно складною технологією виробництва контрафактних примірників комп'ютерних програм, експлуатацією комп'ютерної техніки. Найчастіше на місці події, спеціаліст під керівництвом слідчого при безпосередньому огляді машинних носіїв комп'ютерної інформації, копіювального обладнання та інших технічних пристроїв може точно описати таке обладнання, а також визначити статус об'єкта як машинного носія інформації, його стан, призначення та особливості; дослідити комп'ютерну інформацію, а саме

комп'ютерну програму – повну назву, версію; виявити ознаки та сліди відтворення комп'ютерних програм; вжити допоміжних заходів щодо виявлення, фіксації та вилучення речових доказів; коректно завершити роботу програм; надати допомогу слідчому в підготовці засобів комп'ютерної техніки до транспортування.

При допиті спеціаліст допоможе слідчому зрозуміти професійну "комп'ютерну" технологію, правильно сформулювати запитання до осіб, що допитуються. Спеціаліст, з дозволу слідчого, може сам ставити запитання, чим допоможе більш кваліфіковано провести допит і зрозуміти суть обставин скоєння незаконного відтворення і розповсюдження комп'ютерних програм.

Особливо актуальним при порушенні кримінальної справи за матеріалами попередньої перевірки є питання дослідження спеціалістом контрафактних примірників комп'ютерних програм. При вирішенні питання щодо вилучення технічних засобів може залучатися спеціаліст, який знає елементи та пристрої обчислювальної техніки і систем управління, знайомий з питаннями функціонування автоматизованих систем управління. Для встановлення фактів проникнення в автоматизовані системи він повинен володіти необхідними знаннями в області математичного забезпечення обчислювальних систем та організації обчислювальних процесів. При дослідженні автоматизованих систем та їх мереж, спеціаліст повинен орієнтуватися в питаннях що стосуються математичного і програмного забезпечення обчислювальних комплексів, систем та мереж, мати знання про локальні, регіональні та глобальні мережі, вузли зв'язку та розподіл інформації.

Необхідно зазначити, що пошук таких спеціалістів потрібно проводити завчасно на підприємствах та організаціях, які здійснюють обслуговування та експлуатацію комп'ютерної техніки в навчальних та науково-дослідних закладах. В окремих випадках до співпраці можуть бути залучені співробітники тієї організації, в комп'ютери котрих було проникнення. Зарубіжний досвід свідчить, що замах на інформацію найчастіше здійснюють співробітники організації, де виконується інформаційні процеси. У жодному випадку, навіть як виняток, не слід привертати до співпраці співробітників тієї організації де відбувається незаконне відтворення та розповсюдження комп'ютерних програм. Це пояснюється тим, що, виходячи з електромагнітної природи носіїв інформації, які використовуються в комп'ютерній техніці, інформація, що знаходиться на них, може бути повністю втрачена. Носії інформації баз даних, що містяться на них, втрачають своє доказове значення. Консультативна допомога слідчому виражається в усних роз'ясненнях, надання довідок з спеціальних питань, що можуть виникнути або виникають при підготовці, проведенні слідчих дій, роботі з доказами та процесу-

льному оформленні їх результатів. Консультації, які надаються спеціалістом під час його участі в проведенні слідчих дій, відрізняються від консультацій, наданих поза їх виконанням. Надання консультацій в ході проведення слідчої дії є невід'ємною частиною практичної діяльності спеціаліста і повністю охоплюється такою формою використання спеціальних знань як участь спеціаліста у проведенні слідчих дій. У протоколі слідчої дії повинні вказуватися всі істотні для справи обставини, встановлені під час її проведення.

Якщо спеціалісти безпосередньо не брали участі в проведенні слідчих дій в процесі яких були виявлені машинні носії інформації або сама інформація, тоді виникає необхідність терміново звернутися до цих осіб після закінчення проведення слідчої дії та одержати консультації щодо подальших напрямків дослідження вилучених об'єктів. Спеціалісти можуть не тільки діагностувати одержані об'єкти, але й надати консультації як правильно їх зберігати та використовувати. Разом з тим, в процесі розслідування порушень авторського права щодо відтворення та розповсюдження комп'ютерних програм слідчий може самостійно застосовувати в своїй діяльності будь-які спеціальні знання та науково-технічні засоби, якщо він вважає, що достатньо ними володіє для вирішення конкретних питань. В інших випадках він повинен залучити спеціаліста та експерта або коли їх участь на досудовому слідстві є обов'язковою за законом. Саме таким шляхом іде практика застосування слідчими спеціальних знань, що повністю відповідає процесуальному становищу слідчого та оправдано з точки зору його відповідальності за кінцеві результати досудового слідства.

У кінцевому висновку необхідно зазначити, що на сьогоднішній день в Україні не існує спеціальних експертних підрозділів, які б проводили експертизи носіїв машинної інформації, програмного забезпечення, баз даних та апаратного забезпечення комп'ютерів. У зв'язку з цим вони можуть призначатися спеціалістам, які працюють в інформаційних центрах, навчальних та науково-дослідних закладах, в організаціях, які займаються розробкою програмного та апаратного забезпечення для комп'ютерів.

1. Галанов В.О., Грищенко Л.Л. Взаимодействие органов следствия и дознания в процессе расследования нарушений авторских прав в области контрафактной продукции // Следователь. – 2003. – № 2. – С. 30–31.
2. Глушенко В.С. Застосування судової експертизи при розслідуванні злочинних порушень авторського та суміжних прав // Підприємництво, господарство і право. – 2004. – № 3. – С. 125.
3. Лисиченко В.К., Циркаль В.В. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике: Учебное пособие. – К.: КГУ, 1987. – С. 50–51.
4. Погуляев В.В. Роль эксперта и специалиста в расследовании нарушений исключительных прав // Право и экономика. – 2004. – № 7. – С. 51.
5. Россинская Е.Р., Усов А.И. Судебная компьютерно-техническая экспертиза. – М.: Право и закон, 2001. – С. 80.

Надійшла до редколегії 25.01.07

Г. Пономаренко, канд. пед. наук

ДО ПИТАННЯ ПРО КАТЕГОРІЙНИЙ АПАРАТ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

*Досліджується категорійний апарат державної служби.
The category state apparatus is examined in the article.*

Державна служба є невід'ємною передумовою сильної демократії, важливим інструментом забезпечення задоволення прав та свобод людини і громадянина, формування та реалізації державної політики. Її можна також визнати ключовим елементом системи державного управління, від ефективного функціонування якого залежить додержання конституційних прав і свобод громадян, а також послідовний і сталий розвиток країни. Зазначеним обумовлено актуальність дослідження

широкого кола питань сутності та особливостей державної служби в Україні.

Варто наголосити, що ці питання досліджували В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, Ю.П. Битяк, М.І. Іншин, Л.В. Коваль, В.К. Колпаков, Н.Р. Нижник, О.Ю. Оболенський, О.В. Петришин та інші науковці. Разом з тим категорійний апарат, який використовується у нормативних та літературних джерелах, й досі не можна визнати загальноприйнятим, що вносить певну плутанину та